

Monika Kroje Telban. *Tipni indeks slovenskih ljudskih pravljic. Živalske pravljice in basni*. ZRC SAZU, Institut za slovensko narodopisje, Ljubljana 2015., 462 S.

Pedesetih godina 20. st. u Sloveniji je, kao i u gotovo svim europskim nacionalnim folkloristikama, temeljni istraživački zadatak bilo katalogiziranje priča prema Aarneovu iz 1910., potom Aarne-Thompsonovu iz 1961., a od 2004. godine i proširenu Utherovom (ATU) klasifikacijskom modelu. Željeni cilj toga rada bio je katalog tipova pripovijedaka u skladu s tada europski uobičajenim izdanjima regionalnih i nacionalnih kataloga da bi se dobila što gušća mreža europskih pripovjedačkih tipova. Taj je cilj bio osnažen intenzivnim terenskim istraživanjima u pedesetim i šezdesetim godinama, pogotovo u Sloveniji i Hrvatskoj, koja su rezultirala magnetofonskim zapisima (do danas tek dijelom transkribiranim) tada još uvijek živog pripovijedanja. Zapisi iz toga doba postali su temeljna građa za sve kasnije folklorističke, etnološke, antropološke književne i komparativne interpretacije, ali i tekstovi koji su činili ključan korpus u zbirkama pripovijedaka iz 20. st. Uz rukopisne zapise tada su paralelno katalogizirane i pripremljene za nacionalni katalog i priče iz objavljenih zbirki i periodike iz 19. i s početka 20. st. S promjenom istraživačkoga rakursa šezdesetih godina od skupljanja i transkribiranja ka interpretaciji, izvedbi i istraživanju konteksta, bitno pada entuzijazam i taj rad je ostao i u Sloveniji i u Hrvatskoj uglavnom u ladicama velikih metalnih ormara za neka druga vremena.

U Sloveniji je sustavno katalogiziranje počeo Ivan Grafenauer već 1951. godine, odmah nakon osnivanja Instituta za slovensko narodopisje pri Slovenskoj akademiji znanosti, gdje je zatekao staru pripovjednu građu koju je još na prijelazu stoljeća kanio prirediti Karel Štrekelj. Stith Thompson je posjetio Ljubljano šezdesetih godina dok je priređivao svoj indeks tipova usmenih pripovijedaka, dogovorio pritom suradnju s I. Grafenauerom, Milkom Matičetovim i Nikom Kuretom, čime je obrađena slovenska građa uključena u Thompsonov indeks i time postala međunarodno vidljiva. Rad na katalogu godinama su nastavili Milko Matičetov i Albina Štubelj, koja je odredila tipove arhivskim tekstovima. Unatoč tomu što je Matičetov i za svoju disertaciju (a potom i monografiju) *Sežgani in prerojeni človek* (1961) primijenio sve postulate finske povijesno-geografske škole, i time izravno utjecao i na disertaciju i kasniju knjigu Maje Bošković-Stulli *Narodna predaja o vladarevoj tajni* (1967) i što je izvršno poznao prve indekse tipova bajki, time se poslije više nije gotovo uopće bavio (kao ni M. Bošković-Stulli). Istraživački terenski poslovi odveli su ga daleko od klasifikacije i tomu se poslu tek nakon više desetljeća vratila autorica ove knjige, Monika Kroje Telban. Povratak je neizravno potaknuo i Hans-Jörg Uther, kojemu je za njegovo izdanje proširenoga kataloga tipova pripovijedaka slala slovensku građu pa je za ovo izdanje sve nekoć klasificirane pripovijetke "provukla" i kroz novo sito Utherovih tipova. Usmenim pričama je pridružila i autorske, književne slovenske pripovijetke, koje su nastale prema usmenim motivima i izvorima.

Tim je važnija ova knjiga koja sabire sve slovenske klasifikacijske pokušaje i rezultate te ih reinterpretira i u pristupu i u priređivačkom postupku. Izbor je pao na početak ATU brojeva kataloga: na priče o životinjama (1 – 299). Dobro je uvijek krenuti od početka, ali za ovu je knjigu upravo u slovenskoj folkloristici mnogo više razloga od tog banalnog podatka: priče o životinjama nisu sve do danas bile čestim istraživačkim temama (podjećam na rad Fritza Harkorta "Tiervolkserzählungen", Fabula 9/1-3: 87-99) bez obzira na

to što su omiljene i brojne u terenskim zapisima. S druge strane, slovenska građa iznimno je bogata upravo tim pričama. Tako je M. Matičetov na svojim dugogodišnjim terenskim istraživanjima u Reziji, otkrio nevjerojatan izvor osebnih priča o životinjama, primjerice o kumi lisici i kumčetu vuku, koje su i danas ne samo živ dio pripovjedačkog repertoara nego gotovo markeri slovenskoga identiteta. Skupio je 240 životinjskih priča, od kojih je 60 objavljeno u njegovoj knjizi *Zverinice iz Rezije* (1973.), a u ovom su se indeksu našle i one koje tada nisu bile indeksirane.

Knjiga *Tipni indeks slovenskih ljudskih pravljic. Živalske pravljice in basni* M. Kroje Telban započinje uvodnim pregledima o skupljanju i priređivanju te počecima usustavljanja slovenskih usmenih bajki, pratimo potom kratak pregled zbirki slovenskoga usmenoga pripovijedanja te tekst o pričama o životinjama i basnama.

Slijedi sedam poglavlja određenih brojevima ATU kataloga i kratkim predgovorom prije svakoga, koji razlaže temu u povijesnome slijedu, otkriva i interpretira slovenske varijante u europskome kontekstu i naznačuje eventualne istraživačke, metodološke ili klasifikacijske probleme: 1– 69 (Lisica Zvitorepka; The clever Fox) ; 70– 99 (Ostale divlje životinje; Other Vild Animals); 100– 149 (Divlje i domaće životinje; Wild Animals and Domestic Animals); 150 – 199 (Divlje životinje i ljudi; Wild Animals and Humans); 200 – 199 (Domaće životinje; Domestic Animals; 200 – 219); 220 – 299 (Ostale životinje, Other Animals and Objects). Na kraju je Literatura, popis kratice, Kazalo tipova pripovijedaka te Indeks slovenskih narodnih pripovijedaka.

Autorica je unutar 299 postojećih ATU tipova priča o životinjama detektirala 151 slovenski tip s pripadajućim varijantama. Iz usmenih i pisanih izvora odabrala je nekoliko reprezentativnih primjera za svaki tip (čak i u stihovima), a za sve ostale varijante navodi klasifikacijski broj te relevantne podatke: vrijeme i mjesto zapisa, podatke o zapisivaču, kazivaču, arhivske podatke, izvore za objavljene usmene tekstove te autorske literarne verzije. Cjeloviti tekstovi koji opimljuju pojedini tip objavljeni su u izvornome obliku, što znači da vjerno prenose jezik i pripovjedni stil kazivača. Oni (uz nekoliko ilustracija) obogaćuju katalog i šire njegove granice od priručnika ka zbirci lijepih tekstova.

U svojem priređivačkom pristupu i izboru tekstova autorica se odlučila i za basne, premda izvorno ne pripadaju usmenom stvaralaštvu. Obrazlaže to time što slovenska pripovjedačka tradicija potvrđuje brojne usmene varijante ezopovskih basni, ali i iznimno brojne književne obrade u slovenskoj književnosti. Pravo da ih uvrsti u ovaj katalog i imenuje pričama o životinjama nije motivsko i tematsko podudaranje, nego narativni stil sačuvan u usmenim zapisima u kojima se znani motivi ezopovske basne narativno slobodno i zaigrano razlažu i prilagođavaju zakonitostima usmenosti, i ne obazirući se uvijek na pouku.

Svako je usmenoknjiževno gradivo šire od klasifikacijskoga okvira (i pripadajućih brojeva) i smatram da je Monika Kroje Telban dobro odlučila kad je u ovaj katalog uvrstila i slovenske etiološke predaje o postanku nekih prirodnih pojava, životinjskih ili biljnih osobina (ostavila ih je uz tipove kojima su najbliže jer u ATU katalogu nemaju svoj broj, ali ih je obilježila zvijezdicom i slovima). Primjerice, o tome kako je krava u doba obilja imala mnogo vimena, a pšenica klas do zemlje, ali su ljudi rasipali i kruh i mlijeko pa ih je Bog kaznio tako što je kravi oduzeo vimena, a pšenici klas. Smilovao se psu koji je molio kruh pa je pšenici vratio klas kakav ima i danas, a na mačkinu molbu kravi je podario vime. U slovenskoj građi ima više od deset pripovijedaka toga tipa (označene ovdje kao

ATU 219G*), a varijante iz širokog europskog prostora navode uz priču Kornhäre već i J Bolte i J. Polivka (3/1918: 417–410), katkad sa starozavjetnim ili kršćanskim motivima (Adam i Eva, Marija, Sveti Duh). M. Kroje Telban ih tumači kao sačuvane arhaične elemente koji su u drugim tradicijama zaboravljeni, premda slične motive nalazimo i u Sloveniji susjednim usmenoknjiževnim tradicijama (u Hrvatskoj). Međutim, što smatram zanimljivijim jest da, kao i spomenute basne, i te etiološke predaje (u izvorima inače gotovo uvijek navedene kao vjerovanja) pokazuju kako je tanka i često nerazmrsiva žanrovska granica između tematski sličnih priča te kako je žanr, pa i kad je znanstveni konstrukt, uvijek dinamičan i višeznačan, ali i prilagodljiv novim tematskim cjelinama.

Knjiga potvrđuje autoričin marljiv i predani rad te nastojanje da se tema priča o životinjama obuhvati što cjelovitije uz iznimno stručnu porabu aktualnog klasifikacijskog sustava. Ona je sjajan priručnik koji svima koji se bave pripovijedanjem olakšava brzo kretanje kroz životinjski svijet, a pogotovo onima koji čitaju i razumiju slovenski. Svjedočimo istodobno i da je tema o životinjama u posljednjih desetak godina iznimno aktualna jer se fokus brojnih istraživačkih disciplina – folkloristike, etnologije, antropologije sociologije – u propitivanju kulture u najširem smislu okrenuo od antropocentrizma zoocentrizmu (pretjerujući katkad), ali istodobno nas senzibilizirajući i u ekološkom i etičkom smislu. Životinje su nam postale bliže, a ljudske osobine koje su sjajno oprimjerene u tekstovima iz ove zbirke samo su poziv na čitanje i uživanje.

Ljiljana Marks